

Research Paper

Geopolitical Analysis of the Process of China's Presence in the Middle East region in Economic and Political Dimensions

Abbas Salahshoor², Afshin Mottaghi^{*2}, Amir Gandomkar³, hosein solaimani⁴

1. PhD student in political geography, Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran
2. Associate Professor of Political Geography, Khorazmi University of Tehran, Tehran, Iran
3. Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran
4. Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 157-174

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Geopolitics, Geoeconomy, China, Middle East, Persian Gulf.*

China, as an emerging power that has been recognized by the world since the beginning of the 21st century, has actually stepped on the path of economic development since the end of the 70s with fundamental reforms. This country, which was initially the place of investment for western companies, has now taken the initiative of investing in other regions of the world and is implementing large projects that focus on two issues, energy and transportation. China is currently seeking to expand its presence in other regions of the world with a large economy and as the largest factory producing goods and with a population of more than 1.3 billion people. In the meantime, the Middle East region, with its many advantages, such as energy and special geographical location, etc., is one of the areas of interest to China. In this regard, the author tries to find the answer to the following basic question with an analytical-descriptive method in the present article titled "Geopolitical analysis of the process of China's presence in the Middle East region in economic and political dimensions": How is China's presence in the Middle East from a geopolitical point of view? In this article, the conclusion has been reached that the geopolitical relations between China and the Middle East are mostly based on geo-economics, and in this regard, China has tried to avoid entering into security-political conflicts in this region as much as possible. The data of this research has been collected in a library-document way.

Citation: Salahshoor, A., Mottaghi, A., Gandomkar, A., & Solaimani, H. (2024). **Geopolitical Analysis of the Process of China's Presence in the Middle East region in Economic and Political Dimensions.** *Geography(Regional Planning)*, 13(53), 157-174.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.421887.4072

DOR:

* **Corresponding author:** Afshin Mottaghi, **Email:** afshin_mottaghi@yahoo.com

Extended Abstract

Introduction

The emergence of China as a dominant force in global geo-economics and geopolitics is arguably the most significant phenomenon of the 21st century. China's vast industrial production, rapid land development, infrastructure construction, and involvement in mega-projects have positioned it as the foremost trading partner for over 130 countries. Through active participation in organizations like the Shanghai Cooperation Organization and BRICS, China ensures a significant portion of its economic and national security. While some Central and Western Asian countries may have inclinations towards the West, they engage extensively in trade with China, indicating deeper economic, military, and political ties in the future. Currently, China's focus is on the Middle East, particularly the Persian Gulf, through the Belt and Road Initiative. Simultaneously, China invests in infrastructure, energy, agriculture, and industries across three corridors: Northern, Central, and Southern West Asia. Examples include cooperation with Central Asian and Caucasian countries, the Silk Road Initiative, a 25-year agreement with Iran, oil-for-reconstruction deals with Iraq, energy cooperation and reconstruction in Syria, oil purchases from the Persian Gulf, labor export to the Gulf, and investments in various sectors of regional economies. This article aims to analyze China's geopolitical presence in Western Asia or the Middle East in economic and political dimensions.

Methodology

This entails an analytical approach relying on the examination of articles, books, reports, and accessible data. Subsequently, analytical-descriptive studies are undertaken on geopolitical events, developments, and patterns pertaining to China's involvement in the Middle East. These studies encompass the analysis of China's role and impact on regional and international economies and politics. Ultimately, the descriptive method is employed to delineate and elucidate the findings and conclusions derived from the geopolitical analysis.

Results and Discussion

In examining China's presence in the Middle East region geopolitically, we initially consider the geo-economic and economic aspects. China, a major global economic power with the second-largest GDP after the United States, experiences a growing trend in this index. It stands as the world's top producer, accounting for 28.7% of global production in 2019, surpassing the United States by over 10%. Moreover, China ranks second in net national wealth globally. As the world's factory, China holds a unique economic position, making communication with it imperative. Developing countries in the Middle East seek production, investment, and knowledge transfer from China. Given China's willingness and superior capacity to enter Middle Eastern markets, ongoing and inevitable relations between China and Middle Eastern countries emerge. The accessibility of China and Middle Eastern countries to each other via sea and land routes further enhances China's presence in the region.

Conclusion

The mutual need between China and the Middle East revolves around energy, the strategic geographical location of the Middle East, and the consumption market. China heavily relies on the Middle East for its energy needs, prompting a broader presence in the region. Conversely, Middle Eastern countries seek to sell more oil and gas to fund their energy infrastructure development. The Middle East's strategic geographical location necessitates China's involvement, evident in its Belt and Road Initiative emphasizing the region's significance. Middle Eastern countries, particularly those in the Gulf region, benefit from economic conditions resulting from energy sales, making them suitable markets for Chinese imports. Additionally, China aims to increase Iraq's income through energy development, offering opportunities for Chinese goods. Chinese labor presence in the Middle East also contributes to employment, demonstrating a geopolitical interplay. The geopolitical relationship between China and the Middle East centers on geoeconomics, with China avoiding involvement in security-political disputes. This geopolitical dynamic answers

the research question, highlighting China's cautious yet influential presence in the region.

References

1. Almujeem, Noura S. (2021). GCC countries' geoeconomic significance to China's geopolitical ends. *Review of Economics and Political Science*, 6(1). Retrievable at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-11-2019-0152/full/pdf?title=gcc-countries-geoeconomic-significance-to-chinas-geopolitical-ends>.
2. Business Line. (2021, April 9). India has accelerated work on Chabahar Port, likely to be declared operational by May: CRS. Retrievable at: <https://www.thehindubusinessline.com/economy/logistics/india-has-accelerated-work-on-chabahar-port-likely-to-be-declared-operational-by-may-crs/article34278034.ece>.
3. Fallahi, E & Omid, A. (2019). Comparative analysis of China's energy geopolitics in Central Asia and the Persian Gulf with a focus on Iran's position. *Journal of Energy Economics Studies*, 15(61), 66-29. [In Persian]
4. Farhanakian, F. (2022, December 25). The impact of China's geostrategy in Arabia on Iran. Retrieved from: <https://www.aftabeyazd.ir/253>. [In Persian]
5. Fulton, J. (2019). China's Changing Role in the Middle East. Washington: Atlantic Council Policy, pp. 1-28.
6. Ghosh, Iman. (2020). The \$88 Trillion World Economy in One Chart. *Visual Capitalist*. Retrievable at: <https://www.visualcapitalist.com/the-88-trillion-world-economy-in-one-chart/>.
7. Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China. (2013, July 9). President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries. Retrievable at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtffhshzzfh_665686/t1076334.shtml.
8. National Statistics. (2021). What does "national wealth" mean? National Statistics, Republic of China (Taiwan). Retrievable at: <https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=9357&ctNode=1641>.
9. Niblock, T. (2020). China and the Middle East: A Global Strategy Where the Middle East has a Significant but Limited Place. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. DOI: 10.1080/25765949.2020.1847855.
10. OICA. (2019). 2019 Production Statistics. International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA). Retrievable at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2019-statistics/>.
11. Richter, Felix. (2021, May 4). China Is the World's Manufacturing Superpower. *Statista*. Retrievable at: <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>.
12. Richter, Wolf. (2021, February 8). US Trade Deficit in 2020 Worst since 2008, Goods Deficit Worst Ever Despite First Ever Petroleum Surplus. *Services Surplus Drops Again*. *Wolf Street*. Retrievable at: <https://wolfstreet.com/2021/02/08/us-trade-deficit-in-2020-worst-since-2008-goods-deficit-worst-ever-despite-first-ever-petroleum-surplus-services-surplus-drops-again/>.
13. Salami, M. (2022, June 27). The Persian Gulf and China: Supply and demand. *Center for Middle East Scientific and Strategic Studies*. Retrieved from: <https://www.cmess.ir/Page/View/2022-07-03/5127>. [In Persian]
14. Sharafkhani, Majid; Hajimineh, Rahmat; Dehshiri, Mohammadreza. (2022). China's economic strategy in hegemonic competition with the United States in the Middle East. *Journal of Strategic Studies Research*, 11(40), 106-71. [In Persian]
15. Shariatnia, Mohsen. (2012). China and Central Asia: Change in geoeconomics. *Journal of Central Asia and the Caucasus Studies*, 18(77), 150-132. [In Persian]
16. The world of economy. (2022, September 4). China's penetration in Mesopotamia. Retrieved from: <https://donya-e-ektesad.com/>. [In Persian]

17. Verma, Nidhi & Shu Zhang. (2021, March 8). Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption. Reuters. Retrievable at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis-idUSKBN2B00OL>.
18. Wong, Erebus, Lau Kin Chi, Sit Tsui & Wen Tiejun. (2017). One Belt One Road. Monthly Review, Volume 68, Issue 08 (January 2017). Retrievable at: <https://monthlyreview.org/2017/01/01/one-belt-one-road/>.
19. Workman, Daniel. (2021). Top 15 Crude Oil Suppliers to China. World's Top Exports. Retrievable at: <https://www.worldstopexports.com/top-15->

مقاله پژوهشی

تحلیل ژئوپلیتیکی فرآیند حضور چین در منطقه خاورمیانه در ابعاد اقتصادی و سیاسی

عباس سلحشور - دانشجوی دکتری، جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

افشین متقی* - دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه خوارزمی تهران، تهران، ایران

امیر گندمکار - دانشیار، اقلیم‌شناسی، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

حسین سلیمانی - استادیار، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>کشور چین به عنوان قدرتی نوظهور که از ابتدای قرن ۲۱ بیشتر توسط جهانیان شناخته شد در واقع از انتهای دهه ۷۰ میلادی و با اصلاحات اساسی قدم در مسیر توسعه اقتصادی گذاشت. این کشور که ابتدا محل سرمایه‌گذاری شرکت‌های غربی بود، حالا خود ابتکار عمل سرمایه‌گذاری در سایر مناطق جهان را در دست گرفته است و پروژه‌های بزرگی را در دست اجرا دارد که در دو موضوع انرژی و حمل و نقل بیشتر متمرکز هستند. چین هم‌اکنون با اقتصادی بزرگ و به عنوان بزرگترین کارخانه تولید کالا و با جمعیتی بیش از ۱ میلیارد و ۳۰۰ میلیون نفر به دنبال توسعه حضور خود در سایر مناطق جهان است. در این میان منطقه خاورمیانه با دارا بودن مزیت‌های فراوان از جمله انرژی و موقعیت جغرافیایی خاص و غیره یکی از مناطق مورد توجه کشور چین است. در این راستا نگارنده با روشی تحلیلی-توصیفی سعی دارد در مقاله حاضر با عنوان «تحلیل ژئوپلیتیکی فرآیند حضور چین در منطقه خاورمیانه در ابعاد اقتصادی و سیاسی» به پاسخ سؤال اساسی ذیل دست یابد: حضور چین در منطقه خاورمیانه از منظر ژئوپلیتیکی چگونه است؟ داده‌های این پژوهش به شیوه‌ای کتابخانه‌ای-اسنادی گردآوری شده است.</p>	<p>شماره صفحات: ۱۷۴-۱۵۷</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>
	<p>واژه‌های کلیدی: ژئوپلیتیک، ژئواکونومی، چین، خاورمیانه، حوزه خلیج فارس.</p>

استناد: سلحشور، عباس؛ متقی، افشین؛ گندمکار، امیر؛ سلیمانی، حسین. (۱۴۰۲). تحلیل ژئوپلیتیکی فرآیند حضور چین در منطقه خاورمیانه در ابعاد اقتصادی و سیاسی. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۳)، صص ۱۵۷-۱۷۴.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.421887.4072

DOR:

مقدمه

شاید بتوان گفت بزرگترین پدیده قرن بیست و یکم تاکنون ظهور کشور چین در عرصه ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک جهان بوده است. کشوری که در میزان تولید انواع محصولات صنعتی، در تحول توسعه سرزمینی خود، در ساخت زیرساخت‌ها و ابرپروژه‌ها در سرعت و وسعت بر سایر کشورهای جهان غلبه پیدا کرده است. چین هم‌اکنون شریک تجاری اول بیش از ۱۳۰ کشور در جهان ژئواکونومیک است و از طریق بنیان‌گذاری و مشارکت فعال در سازمان‌هایی نظیر سازمان همکاری شانگ‌های و پیمان بریکس که هر دو از نوع پیمان‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی هستند، توانسته بخش عمده‌ای از امنیت اقتصادی و امنیت ملی خود را تأمین نماید. در مناطق مرکزی و غرب آسیا مانند نوار شمالی از آسیای مرکزی تا ترکیه، نوار مرکزی از افغانستان تا ایران و حوزه مدیترانه و حوزه خلیج فارس اگر چه برخی از کشورها ممکن است گرایش به غرب داشته باشند و متحد آمریکا محسوب شوند اما از سوی دیگر، تبادلات تجاری بسیار وسیعی با چین دارند و این مناسبات اقتصادی، نظامی و سیاسی در آینده بیشتر نیز خواهد شد. در حال حاضر منطقه خاورمیانه بویژه خلیج فارس توجه چین قرار گرفته است و در قالب طرح «ابتکار کمربند و جاده»^۱ سعی در ورود به این منطقه را دارد.

کشور چین به صورت همزمان در سه کریدور شمالی، مرکزی و جنوبی آسیای غربی یعنی آسیای مرکزی-قفقاز، ایران-عراق-سوریه-لبنان و نیز حوزه خلیج فارس در حال فعالیت و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، انرژی، کشاورزی، صنایع و غیره است. نمونه آن را می‌توان در همکاری نزدیک با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز و سرمایه‌گذاری در مسیر جاده ابریشم، قرارداد ۲۵ ساله با ایران، توافق نفت در برابر بازسازی با عراق، همکاری انرژی و بازسازی با سوریه، خرید نفت از حوزه خلیج فارس و ارسال نیروی کار به حوزه خلیج فارس و نیز سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف صنعتی و خدماتی کشورهای این منطقه است. در این مقاله نگارنده در تلاش است تا به تحلیل ژئوپلیتیکی حضور چین در منطقه غرب آسیا یا خاورمیانه در ابعاد اقتصادی و سیاسی بپردازد.

مبای نظری

ژئوپلیتیک حاصل تأثیر مؤلفه‌های فضای جغرافیایی بر قدرت و رقابت بازیگران است، که در چارچوب تحول رویکردهای فضایی، عرصه‌های جدیدی را پیش‌روی بازیگران قرار می‌دهد و سبب تغییر مراکز قدرت از یک منطقه به منطقه دیگر در جغرافیای جهانی می‌شود. بازیگران به‌عنوان بخشی از واقعیت‌های فضای جغرافیایی به دنبال هژمونی در این فضاها هستند. فریدمن ژئوپلیتیک را درک عمیق رابطه جغرافیا و قدرت می‌داند. برداشت ما از ژئوپلیتیک گامی فراتر می‌رود و مدعی فهم عمیقی از جغرافیا و قدرت است به گونه‌ای که شما را به انجام دو امر توانمند می‌سازد: اول این که این برداشت به شما کمک می‌کند نیروهایی را که به سیاست بین‌الملل شکل خواهند داد درک کنید و نیز نحوه و چگونگی انجام این کار را بشناسید. دوم این که چنین تلقی از ژئوپلیتیک به شما امکان می‌دهد تا آن چه را که حائز اهمیت است را از آن چه که اهمیتی ندارد مورد شناسایی و تمایز قرار دهید (فریدمن ۲۰۱۷).

تاکنون از دانش واژه ژئوپلیتیک تعاریف و تفاسیر مختلف علمی و کاربردی گوناگونی به عمل آمده که به نوعی منجر مشترک همه آن‌ها روابط متقابل جغرافیا (در مقیاس‌های مختلف) و سیاست در قالب مناسبات قدرت است. به عقیده کوهن: ارتباط قدرت سیاسی بین‌المللی با مناسبات جغرافیایی را ژئوپلیتیک می‌گویند (Kohen, 1976). ژئوپلیتسین آمریکایی کوهن در تعریفی دیگر معتقد است که: ژئوپلیتیک مطالعه کاربردی روابط فضای جغرافیایی با سیاست است که تأثیر دو جانبه الگوهای فضایی، اشکال و ساختارها را با عقاید سیاسی و سازمان‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد (Cohen, 1994:17). تیلور به روابط میان دولت‌ها تأکید می‌کند و معتقد است که «ژئوپلیتیک عبارت است از مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت بین کشورهای جهان، بویژه روابط بین قدرت‌های بزرگ و اصلی» (Taylor, 1994:330). اتوا فضا سازی سیاست‌های بین‌المللی به وسیله مراکز قدرت و دولت‌های سلطه‌گر را ژئوپلیتیک می‌داند (Thuatail, 1996:45). گراهام فولر در این زمینه می‌گوید: ژئوپلیتیک بخشی از یک فن قدیمی است که در حقیقت کلاسیک خود، بر جغرافیا به‌عنوان عامل تعیین‌کننده رفتار دولت تأکید می‌کند (فولر، ۱۰:۱۳۷۳).

^۱ . Belt and Road Initiative

لاکوست ژئوپولیتیک را رقابت قدرت و کشمکش بر سر مسائل مربوط به سرزمین‌ها می‌داند. وی درباره این مفهوم می‌نویسد: «من چیزی را ژئوپولیتیک می‌نامم که با رقابت و تقابل قدرت بر روی (و برای) سرزمین مرتبط باشد» (لاکوست، ۱۳۹۱). اما این تعریف امروزه در برابر موضوعات و مسائل متعدد و متفاوت و بسیار پیچیده کمی ناقص به نظر می‌رسد، زیرا در عصر حاضر موضوعات، مسائل و چالش‌های ژئوپولیتیک فراوانی هستند که می‌تواند الزاماً سرزمین و مسائل مربوط به سرزمین نباشد. امروز می‌توان بنیاد ژئوپولیتیک را بر سیاست‌های جهانی مربوط به رقابت قدرت‌ها یا مطالعه روابط رقابتی میان قدرت‌ها دانست. عامل رقابت می‌تواند سرزمین و موقعیت سرزمینی تا رقابت بر سر منابع، بازار، محصولات و کالاها، ایدئولوژی و غیره باشد. به زبان دیگر، ژئوپولیتیک عبارت است از: مطالعه رقابت قدرت‌ها برای سلطه بر منطقه یا جهان، بر اساس امکاناتی که جغرافیا در اختیار هر یک می‌گذارد، یا امکاناتی که هر یک از قدرت‌ها در رقابت با دیگری از محیط جغرافیایی دریافت می‌کند. ژئوپولیتیک از رابطه میان سه عنصر اصلی به وجود می‌آید که عبارت است از: «رقابت» که مولد سیاست است، «قدرت» که پدیده‌ای سیاسی است و «جغرافیا» که فضای لازم را در اختیار می‌گذارد (مجتهدزاده، ۱۳۹۱). از منظر دادز: «ژئوپولیتیک» رویکرد ویژه‌ای به سیاست‌های جهانی است که بر اهمیت سرزمین و منابع تأکید می‌نماید» (Dodds, 2000:162). از سوی دیگر، «ژئوپولیتیک» به طور گسترده‌ای در باره روش‌های قرائت و نگارش فضای سیاسی جهان بحث می‌کند. به عبارتی دیگر ژئوپولیتیک در باره پیش فرض‌ها و اسرار جغرافیایی که سیاست مداران و سیاست‌گذاران برای تشخیص اهمیت مکان‌ها در ساخت و مشروعیت بخشی به سیاست‌ها به کار می‌گیرند بحث می‌نماید. « (Dalby, 1998:309). لذا تعریف ژئوپولیتیک تنها به حوزه بین‌المللی و فراکشوری محدود نیست؛ بلکه بر اساس این تعریف ژئوپولیتیک موضوع‌های مورد مطالعه خود را نه‌تنها در حوزه روابط بین‌الملل و در مقیاس کروی، بلکه در قلمروهای ملی، ناحیه‌ای و ... نیز در بر می‌گیرد. در واقع ژئوپولیتیک، تجسم جهان به لحاظ مناطق جغرافیایی، منابع طبیعی و دسترسی به دریاها توسط کشورهای است که در رقابت با سایر کشورها برای دستیابی به این مناطق و منابع در تلاش بوده و هستند (Clapsa, 2006). اما با وجود این تنوع در درک، گرایش‌ها و اهداف ژئوپولیتیک، یک استمرار مهمی نیز در روند تحولی مفهوم ژئوپولیتیک دیده می‌شود: تم‌های پایدار جغرافیایی که از طریق گفتمان ژئوپولیتیک از مبدأ خود در اروپای رنسانس جریان دارد و جهان را یک نهاد واحد می‌بیند و کشورهای سرزمینی، بازیگران در سیاست‌های جهانی‌اند که به دنبال استراتژی‌های تفوق جهانی می‌باشند (Agnew, 2003). سیاست‌های ژئوپولیتیک به دنبال ایجاد کنترل ملی یا امپرنالیستی بر فضا و منابع، جمعیت و ظرفیت‌های اقتصادی است (Blouet, 2001:7).

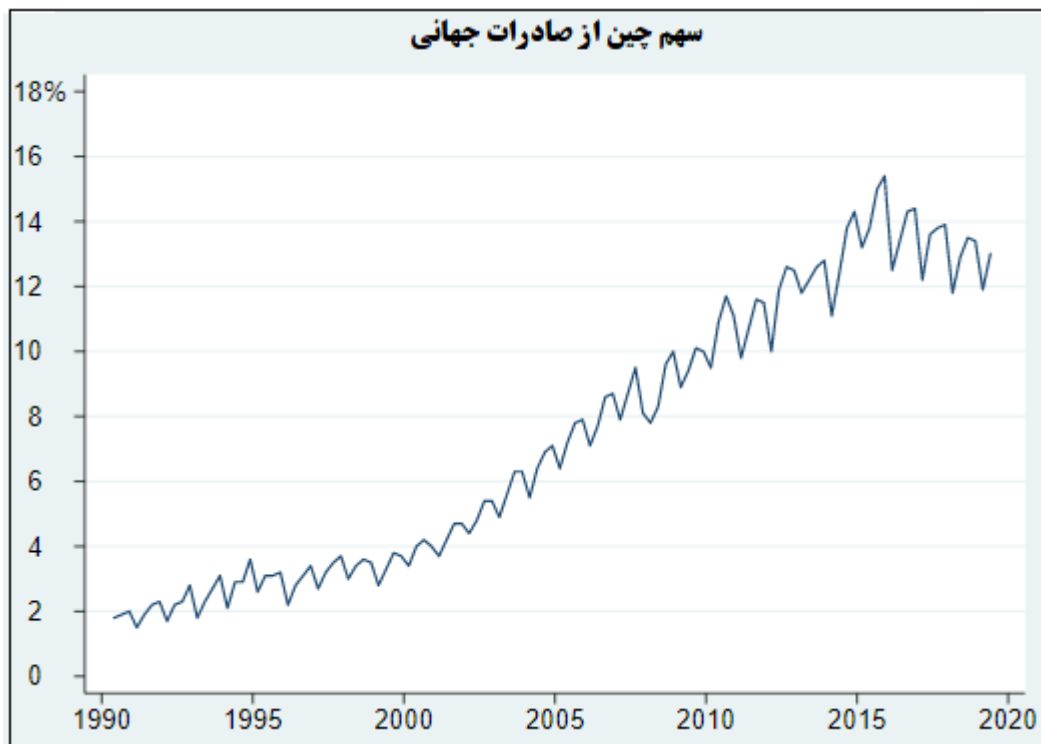
ژئوپولیتیک شامل سه عنصر جغرافیا، سیاست و قدرت است. اقتصاد از طرفی یکی از ابعاد فضای جغرافیایی و از طرف دیگر یکی از ابعاد قدرت است. ژئوپولیتیک به طور ذاتی در دو عنصر از سه عنصر تشکیل دهنده خود یعنی جغرافیا و قدرت با اقتصاد پیوند خورده و به آن توجه می‌نماید. بنابراین چنانچه با اقتصاد و سیاست پیوند بخورد و با جغرافیا نیز عجین شود، در حوزه ژئوپولیتیک قرار می‌گیرد که در این حالت ژئواکونومی به عنوان بُعد اقتصادی ژئوپولیتیک شکل می‌گیرد که در زیر مجموعه جغرافیای سیاسی قرار دارد. با اینکه از نظر نسبت، ژئواکونومی شاخه‌ای از ژئوپولیتیک است، ولی تفاوت‌هایی با آن دارد و بازیگران متعددی در آن درگیر می‌شوند که بر پیچیدگی این رویکرد می‌افزاید. ابزارهای مورد استفاده در ژئواکونومی نیز علاوه بر تعدد و تنوع زیاد، عمدتاً از نوع ابزارهای قدرت نرم بوده بر پیچیدگی نظام بین‌الملل می‌افزایند (مختاری‌هشی، ۱۳۹۷:۵۶).

ژئواکونومیک رویکردی در تحلیل مسائل بین‌المللی به‌ویژه رقابت دولت‌های بزرگ در مناطق حساس جهانی است که در آن به جغرافیا قدرت و اقتصاد در تعامل با یکدیگر توجه می‌شود (مجتهدزاده، ۱۳۹۱:۵). از نظر بلکول و هاریس^۱، ژئواکونومیک عبارت است از: استفاده از ابزارهای اقتصادی برای ارتقا و محافظت از منافع ملی، ایجاد نتایج ژئوپولیتیک مفید و تأثیر سایر عملکردهای اقتصادی در اهداف ژئوپولیتیک کشور (Blackwill and Harris, 2016:20). بنابراین ژئواکونومی اثرگذاری عوامل یا زیربنای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه‌ای و جهانی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و رقابت‌های قدرتی و اثرگذاری این عوامل در ساختار شکل‌گیرنده ژئوپولیتیک منطقه‌ای یا جهانی را مطالعه می‌کند (مجتهدزاده، ۱۳۹۱:۱۳۰). با بررسی پژوهش‌های جغرافیدانان انسانی و سیاسی در زمینه معنا و مفهوم ژئواکونومی می‌توان به این واقعیت دست یافت که در تعاریف تمام جغرافیدانان سیاسی سه مؤلفه مشترک از ژئواکونومی می‌توان یافت که عبارت است از: جغرافیا، اقتصاد و قدرت.

به رغم اینکه ایالات متحده به لحاظ تولید ناخالص داخلی همچنان با کمتر از یک چهارم کل حجم تولید ناخالص داخلی کل کشورهای جهان در صدر قرار دارد، اما واردات این کشور از چین به شکل معناداری نسبت به صادرات به چین فاصله دارد و تراز منفی به سود چین وجود دارد و عملاً آمریکا دارای کسری تجاری در حدود ۳۰۰ میلیارد دلار است. هرچند صادرات چین و هنگ کنگ به آمریکا در مجموع با ۲.۸ درصد کاهش در سال ۲۰۲۰ به ۴۴۳ میلیارد دلار رسید که دومین سال متوالی است (ستون‌های قرمز در زیر). برخی از صادرات چین از طریق ویتنام و سایر کشورها تغییر مسیر یافته است. با این وجود، این برای آمریکا پیشرفت بزرگی است.

واردات چین و هنگ کنگ از آمریکا در سال ۲۰۱۹ - که پایین‌ترین سال از سال ۲۰۱۰ تاکنون بوده است - ۸.۳ درصد افزایش داشت و به ۱۴۸۶ میلیارد دلار رسید، تقریباً برابر با ۲۰۱۲ (ستون‌های سبز). بنابراین از سال ۲۰۱۲ واردات چین از آمریکا بهبودی حاصل نشده و روند کلی به سود چین است.

نمودار ۱- سهم چین از کل صادرات جهانی (Richter, 2021/02/08)

از سال ۲۰۱۰ و با کنار زدن ایالات متحده، چین ابرقدرت تولیدکننده جهان شد و این روند تزیادی ادامه دارد. براساس داده‌های منتشر شده توسط بخش آمار سازمان ملل متحد، چین ۲۸.۷ درصد از تولید جهانی در سال ۲۰۱۹ را به خود اختصاص داده است (Richter, 2021/05.04). امروزه ابرقدرت بودن چین در بخش تولیدات امری قابل لمس است؛ به عنوان مثال از هر ۳ خودروی تولیدی در حال حاضر در جهان، یکی تولید چین است و به عبارتی ۳۳ درصد تولیدات خودروی جهان به کشور چین اختصاص دارد (OICA, 2019).

چین در میزان ثروت خالص ملی پس از ایالات متحده در رتبه دوم جهان قرار دارد. ثروت خالص ملی، مجموع کل ارزش دارایی‌های یک کشور منهای بدهی‌های آن است. این به ارزش کل ثروت خالص متعلق به شهروندان یک ملت در یک زمان مشخص اشاره دارد (National Statistics, 2021).

از بررسی شاخص‌های فوق می‌توان به این نتیجه رسید که کشور چین که یک قدرت اقتصادی بزرگ و در حال برآمدن است، در شرایط رقابت با غرب می‌تواند به عنوان شریکی مناسب جهت توسعه روابط راهبردی در سطح اقتصادی مورد توجه کشورهای

خاورمیانه بویژه ایران در شرایط تحریم و فشار کشورهای غربی قرار گیرد. لذا باید گفت با توجه به توانایی بالای کشور چین در زمینه سرمایه‌گذاری اقتصادی و نظر به تأکید چین و کشورهای خاورمیانه بویژه حوزه خلیج فارس بر حوزه‌های انرژی، راه‌های دریایی، آن و بزرگراه و ارتباطات، توسعه بنادر، بانکی و مالی، علمی، فناوری و گردشگری، می‌توان از ظرفیت عظیم چین در راستای ارتقاء جایگاه ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی خاورمیانه بهره جست. چین به عنوان بزرگترین تولیدکننده محصولات صنعتی جهان، یکی از کشورهای پیشرو در صادر کردن دانش فنی و نیروی انسانی حرفه‌ای در دنیا، متخصص در مدیریت منابع زیستی و کشاورزی و پیشرو در صنعت دریایی و راه و ارتباطات، می‌تواند در قالب برنامه همکاری با کشورهای مذکور در زمینه توسعه حوزه‌های یاد شده کمک کند. لذا پیامد این همکاری از منظر موقعیت اقتصادی قوی چین، برای خاورمیانه بسیار مناسب ارزیابی می‌شود. هرچند وقوع این اتفاق و اجرای کامل توافق در کشورهای مختلف خاورمیانه متفاوت است. مثلاً برای کشورهای جنوب خلیج فارس شرایط بهتری نسبت به ایران فراهم است. چراکه برخلاف ایران که تحت تحریم‌های غرب است، کشورهای عربی حوزه خلیج فارس از شرایط کاملاً آزادی در بهره‌گیری از ظرفیت چین برخوردارند. همچنین کشورهای حوزه خلیج فارس نسبت به سایر کشورهای خاورمیانه، به دلیل حجم عظیم انرژی فسیلی که دارند، از شرایط بهتری جهت سرمایه‌گذاری و ارتباط دوطرفه با چین برخوردارند.

ارتقاء روابط چین و کشورهای خاورمیانه مبتنی بر ژئواکونومی انرژی

مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در گرایش چین به منطقه خلیج فارس را می‌توان ذخایر عظیم نفت و گاز خلیج فارس عنوان کرد. چین به دلیل اتخاذ سیاست‌های اقتصادی خود به انرژی بیشتر نیاز دارد و مهم‌ترین منطقه برای نائل آمدن به آن، خلیج فارس است. در میزان مصرف، این کشور بعد از آمریکا در رتبه دوم قرار دارد. بر اساس پیش‌بینی‌های صورت گرفته هر روز بر میزان مصرف انرژی چین افزوده می‌شود و در سالیان آینده این کشور به بزرگترین مصرف‌کننده جهان تبدیل خواهد شد. چنانکه این موضوع در گزارش چشم‌انداز بی‌پی در سال ۲۰۱۴ نیز مطرح شده است. بر اساس گزارش چشم‌انداز بی‌پی، چین از ایالات متحده (که در سال ۲۰۱۴ به عنوان بزرگترین واردکننده انرژی در جهان بود) پیش خواهد افتاد و در سال ۲۰۲۹ بزرگترین مصرف‌کننده انرژی در جهان خواهد بود. نکته قابل توجه در مورد چین آن است که این کشور تا سال ۱۹۹۳ یکی از صادرکنندگان نفت بود، اما از همان سال با تغییر در مصرف انرژی و افزایش تولیدات صنعتی جریان صادرات نفت در این کشور معکوس شده و چین در کمتر از یک دهه به یکی از بزرگترین واردکنندگان انرژی به ویژه نفت تبدیل شد. امروزه ۵۸ درصد واردات نفت چین از خلیج فارس صورت می‌گیرد. چین راهبرد تنوع جغرافیایی را پذیرفته است و در بیش از بیست کشور در زمینه نفت و گاز سرمایه‌گذاری کرده است. نیازی نیست چین به طور حیرت‌انگیز افزایش یافته و به طور متوسط در هر سال بیش از یک میلیون بشکه نفت در هر روز افزایش نشان می‌دهد که حدود ۴۰ درصد افزایش تقاضای جهان را شامل می‌شود که تأثیر زیادی بر افزایش قیمت جهانی نفت خواهد داشت (سلامی، ۱۴۰۱/۰۴/۱۲).

در سال ۲۰۰۴ شرکت Sinopec بیشتر از شرکت‌های عمده آمریکایی برای توسعه میدان نفتی جدید عربستان پیشنهاد قیمت داد. از طرفی قبل از تحریم‌های هسته‌ای صادرات نفت ایران و عربستان سعودی به چین باهم حدود دو سوم واردات نفت چین از خلیج فارس را شامل می‌شد. این بدان معنا است که روابط چین با خلیج فارس و به خصوص این دو کشور اهمیت بالایی دارد. در سال ۱۹۹۰ نفت خلیج فارس ۳۹ درصد از میزان کل واردات نفت چین و در سال ۲۰۲۰ حدود ۵۳/۶ درصد از میزان کل واردات نفت چین را تشکیل می‌داد. در این میان از واردات نفت چین ۱۱/۵۳ میلیون تن سهم عربستان سعودی و ۱۰/۷۳ میلیون تن سهم ایران بوده است. بنابراین عامل انرژی از عوامل اصلی شکل‌دهنده سیاست خارجی چین در خلیج فارس است. به ویژه همسایگی دریای خزر و منطقه آسیای مرکزی با منطقه خلیج فارس برای چین بسیار مهم و در سیاست خارجی چین به عنوان پل ارتباطی تعریف شده است و تأمین ثبات حضور در آن و برقراری روابط نزدیک با کشورهای منطقه به ویژه خلیج فارس می‌تواند برای چین بسیار حیاتی باشد (سلامی، ۱۴۰۱/۰۴/۱۲).

کشور چین به دلیل رشد سریع صنعتی، دارای نیاز روز افزون در انرژی‌های فسیلی است. یکی از موارد مهمی که همواره در روابط کشورهای خاورمیانه و چین مدنظر قرار گرفته می‌شود، صادرات نفت به چین و سرمایه‌گذاری چین در زیرساخت‌های استخراج و فراوری نفت و گاز در خاورمیانه است.

جدول ۱- تأمین‌کنندگان برتر نفت خام وارداتی در چین

کشور صادرکننده	ارزش به (دلار آمریکا)	سهم از کل واردات نفت چین (درصد %)
۱ عربستان سعودی	۲۸.۱ میلیارد	۱۵.۹
۲ روسیه	۲۷.۳ میلیارد	۱۵.۵
۳ عراق	۱۹.۲ میلیارد	۱۰.۹
۴ آنگولا	۱۳.۹۱ میلیارد	۷.۹
۵ برزیل	۱۳.۹ میلیارد	۷.۹
۶ عمان	۱۲.۸ میلیارد	۷.۳
۷ امارات متحده عربی	۹.۷ میلیارد	۵.۵
۸ کویت	۹ میلیارد	۵.۱
۹ ایالات متحده	۶.۳ میلیارد	۶.۳
۱۰ نروژ	۴.۳ میلیارد	۲.۴
۱۱ مالزی	۳.۷ میلیارد	۲.۱
۱۲ کلمبیا	۳.۵ میلیارد	۲
۱۳ کنگو	۳ میلیارد	۱.۷
۱۴ بریتانیا	۲.۲ میلیارد	۱.۲
۱۵ گابن	۲.۱ میلیارد	۱.۲

(Workman, 2021)

با توجه به جداول فوق می‌توان متوجه شد که عربستان و عراق اولین کشورهای خاورمیانه در تأمین نیاز نفتی چین هستند و کشورهای امارات و کویت نیز در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این شرایط با تحریم‌هایی که علیه ایران تنظیم شده رابطه نزدیکی دارد. با وضعیت پیش آمده و امکان اندک بازسازی برجام، شرایط صادرات نفت و گاز به چین از کشورهای حوزه خلیج فارس تغییر بخصوصی نخواهد کرد و کماکان و به ترتیب چهار کشور عربستان، عراق، امارات و کویت در وضعیت کنونی خود باقی خواهند ماند. کشور عراق به دلیل سرمایه‌گذاری‌های جدید در بخش نفت و گاز به میزان بیشتری از صادرات انرژی به چین خواهد رسید. البته این مسأله تحت تأثیر جو سیاسی و امنیتی عراق نیز قرار دارد؛ چراکه از سال ۲۰۰۳ تاکنون فضای سیاسی-امنیتی عراق دستخوش تحولات بسیاری متأثر از دعوای سیاسی داخلی، بازیگری و رقابت قدرت‌های فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای و حضور گروه‌های تروریستی بوده است. عراق در سال‌های گذشته آرام آرام در حال تبدیل شدن به یکی از پایگاه‌های اصلی سرمایه‌گذاری چین در منطقه غرب آسیا است. چینی‌ها تنها در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱۰.۵ میلیارد دلار در زیر ساخت‌های عراق سرمایه‌گذاری کرده‌اند. عراق پس از روسیه و پاکستان سومین کشور جذب‌کننده سرمایه چینی در قالب طرح ابتکاری «یک کمربند- یک جاده» چین است.

در بعد موقعیت و دسترسی به بازار انرژی نیز کشورهای خاورمیانه علی‌الخصوص حوزه خلیج فارس از اهمیت ویژه‌ای برای چین برخوردار است. اگرچه کشورهای حوزه خلیج فارس با چین مرز مشترک ندارند، اما با توجه به حجم منابع غنی انرژی در منطقه خلیج فارس، سرمایه‌گذاری برای انتقال از طریق خطوط لوله منطقی به نظر می‌رسد. شایان ذکر است که میانگین عمر تخمینی منابع انرژی در خلیج فارس ۸۰ سال است. این امر توجیه اقتصادی برای سرمایه‌گذاری در زمینه خطوط لوله را تقویت می‌کند. از سوی دیگر تلاش‌های چین برای توسعه زیرساخت‌ها در منطقه آسیای مرکزی در قالب «ابتکار کمربند و جاده» امکان برقراری این ارتباط زمینی میان خلیج فارس و آسیای مرکزی را دو چندان می‌کند. هرچند افغانستان نیز می‌تواند به‌عنوان یکی از گزینه‌های ارتباطی مطرح باشد، اما ناامنی گسترده در این کشور مانع از این امر است. با این وجود به تازگی کشور چین قراردادی را با افغانستان تحت سیطره طالبان به امضاء رساند. چین طی قراردادهایی در حوزه تولید برق و نیز استخراج نفت در حوزه آمودریا با طالبان به توافق رسید. طی این قرارداد افغانستان استخراج نفت از آمودریا را به مدت ۲۵ سال به چین واگذار نمود (Euronews,)

(2023/01/05). برخلاف پاکستان کشورهایی که در محور مسیر پیشنهادی (کشورهای خلیج فارس، ایران، ترکمنستان و قزاقستان) قرار دارند همگی دارای منابع انرژی قابل توجهی هستند که می‌تواند حجم انرژی انتقالی به چین را افزایش دهد. چین تمایل خود را برای دسترسی مستقیم به منابع انرژی ایران از طریق خط لوله قزاقستان اعلام کرده است. چینی‌ها به خوبی می‌دانند که احداث خط لوله از ایران به ترکمنستان، قزاقستان و نهایتاً ورود به استان سین کیانگ به تضمین انرژی چین کمک خواهد کرد. نکته قابل توجه این که ایران در خلیج فارس و ترکمنستان در آسیای مرکزی دارای رتبه نخست ذخایر اثبات شده گازی هستند. این موضوع و همچنین هم‌مرز بودن این دو کشور می‌تواند باعث پیوستن ایران (در صورت رفع تحریم‌ها) به خط لوله ترکمنستان-چین برای انتقال گاز ایران شود. فراتر از جایگاه ایران، خلیج فارس نیز از نظر میزان ذخایر اهمیت بالایی در ژئوپلیتیک انرژی چین دارد، در حالی که آسیای مرکزی از بُعد جغرافیایی و ارتباطی برای چین مهم‌تر از خلیج فارس است. به همین دلیل پکن در تلاش است که مسیرهای انتقال انرژی خلیج فارس به چین را متنوع سازد تا ضمن بهره‌مندی از منابع غنی این منطقه بر چالش‌های امنیتی موجود در مسیر دریایی و شکنندگی امنیتی تنگه مالاکا غلبه کند. بر این اساس چین تبدیل به «پل انرژی جهانی پان آسیایی» خواهد شد، که نه تنها منابع انرژی خلیج فارس و آسیای مرکزی را به چین می‌رساند، بلکه از این طریق می‌تواند به ژاپن و کره نیز انرژی عرضه کند. از این پروژه با عنوان جاده ابریشم انرژی یاد می‌شود (فلاحی و امید، ۱۳۹۸: ۵۷-۵۶).

ابتکار کمربند و جاده و جایگاه خاورمیانه در آن

ابتکار کمربند و جاده بخشی از موضوع توجه چین به شرق اسلامی و خاورمیانه است. خاورمیانه از دریای خزر تا خلیج فارس و دریای عرب و سرخ در مسیرهای باستانی زمینی و دریایی جاده ابریشم قرار دارد که مبنای ایده یک کمربند یک جاده است. کشور چین از دیرباز در مسیرهای جاده ابریشم زمینی و دریایی با کشورهای ایران، ترکیه، حوزه خلیج فارس و شمال آفریقا ارتباط داشته است و لذا پرداختن به این موضوع از اهمیت زیادی در تبیین حضور گسترده چین در خاورمیانه دارد.

براساس ظرفیت‌های داخلی و خارجی، کشور چین استراتژی‌های اقتصادی منسجمی را تدوین نموده که بخشی از آن بر محیط جغرافیایی متمرکز است. چین تحت ریاست جمهوری «شی جین پینگ» اهداف ژئوپلیتیکی دارد و آن رهبری منطقه‌ای و جهانی است. لذا شی جین پینگ استراتژی ژئواکونومیک چین را ارائه داده است. رئیس جمهور شی یک استراتژی کلان ژئواکونومیکی شامل چهار استراتژی ارئه داده است که عبارتند از: استراتژی بیرونی^۱، استراتژی پیرامون^۲، ابتکار کمربند و جاده (BRI)^۳ و بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیا^۴. این استراتژی‌ها قدرت اقتصادی و حضور چین در سراسر جهان را به حداکثر می‌رساند (Almujeem, 2021:1).

مهمترین استراتژی شی جین پینگ که دارای اثرات ملموس در جغرافیای اقتصادی، سیاسی و امنیتی جهان خواهد بود همان ابتکار کمربند و جاده است که مبتنی بر راه ابریشم باستانی در دو بخش خشکی و دریایی است. جاده ابریشم یا راه ابریشم قدیم، شبکه راه‌های به‌هم‌پیوسته‌ای با هدف بازرگانی در آسیا بود که خاور و باختر و جنوب آسیا را به هم و به شمال آفریقا و خاور اروپا پیوند می‌داد؛ مسیری که تا سده پانزدهم میلادی به مدت ۱۷۰۰ سال، بزرگ‌ترین شبکه بازرگانی دنیا بود. چین براساس تفکرات اقتصادی و ژئواکونومیکی خود و البته اندیشه‌های دراز مدت جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی که دارد، به دنبال توسعه زیرساخت‌های فیزیکی راه‌های خشکی و دریایی و تأسیسات فرودگاهی جهت ایجاد بستری مناسب برای دسترسی سریع به همه نقاط جهان با اولویت زمانی و مکانی در آسیا و سپس آفریقا، اروپا و آمریکاست. این ایده چینی‌ها قبلاً توسط جغرافی‌دان بریتانیایی، هالفورد مکیندر، در آغاز سده بیستم ارائه شده است که می‌گوید یک قدرت که بتواند مسیرهای تجارت و حمل‌ونقل اروپا، آسیا و آفریقا را در قالب یک «جزیره جهانی» درآورد، آماده است که به یک قدرت مسلط جهانی بدل شود (Wong & Others, 2017:48). از این رو به رغم تأکید چین بر ماهیت صرفاً اقتصادی این ابرپروژه تاریخی، می‌توان به روشنی دریافت که باتوجه به ابعاد مکانی و زیرساختی آن، طرح مذکور نمی‌تواند خارج از مقاصد و نیز پیامدهای سیاسی باشد. لذا ابتکار کمربند و جاده

1. Going out Strategy

2. Periphery Strategy

3. Belt and Road Initiative (BRI)

4. Asian Infrastructure Investment Bank

براساس ساختار راه‌های تجاری باستانی مشرق به مغرب زمین طراحی شده که چشم‌انداز ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک چین در جهان آینده را تفسیر می‌کند.

ابتکار کمربند و جاده که سابقاً به عنوان یک کمربند و یک جاده شناخته می‌شد، یک طرح سرمایه‌گذاری در زیربنای اقتصادی بیش از ۶۰ کشور جهان و توسعه دو مسیر تجاری «کمربند اقتصادی راه ابریشم» و «راه ابریشم دریایی» است که در مرکز سیاست‌ خارجی شی جین پینگ دبیرکل حزب کمونیست چین و رهبر عالی‌مقام این کشور که این استراتژی را اولین بار در جریان یک سفر رسمی به قزاقستان در سپتامبر ۲۰۱۳ معرفی کرد قرار دارد (Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China, 2013/07/09). پشتوانه این طرح قدرت صنعتی اقتصاد چین و توان سرمایه‌گذاری آن است. این طرح می‌تواند به همراه قدرت نظامی چین، به هژمونی این کشور در آسیای شرقی بینجامد و در نهایت با تفوق بر مسیرهای تجاری خشکی و آبی اوراسیا، چین را به سوی قدرت برتر در اقتصاد جهانی رهنمون کند (Wong & Others, 2017:48).

چین از کشورهایی است که با منطقه خلیج فارس روابط سنتی و دیرینه داشته است. در زمان امپراتوران سلسله تانگ (۶۱۸ تا ۹۰۷ میلادی) راه دریایی خلیج فارس و تنگه هرمز تا بندر کانتون در چین کشیده شده و به صورت یکی از طولیترین راه‌های دریایی جهان درآمده بود و حکمرایان دو منطقه با تلاش در راه تضمین امنیت آن درحوزه نفوذ خویش، بازرگانان را به مبادله کالا تشویق می‌کردند و کار به جایی رسید که در این دوران راه دریایی مزبور رقیب جاده ابریشم شد و در گسترش مناسبات اقتصادی و فرهنگی بین چین و کشورهای خاورمیانه و اروپا نقش اساسی را ایفا کرد. ظهور اسلام مصادف با رونق راه دریایی بین خلیج فارس و چین بود و اسلام از طریق راه آبی و بیشتر توسط ایرانیان به چین راه یافت و در این مسیر به هند، اندونزی، تایلند و ویتنام نیز سرایت نمود. چین بعد از دهه هفتاد که سیاست برونگرایی را برگزید بر اساس استراتژی جدید «اصلاح و پیشرفت» خواهان دوستی با همه کشورها و همزیستی مسالمت‌آمیز و گسترش مناسبات اقتصادی و بازرگانی شد. بدین ترتیب چین در صدد توسعه روابط و حضور خود در منطقه خلیج فارس برآمد. اهداف عمده چین در منطقه، سیاسی و اقتصادی است.

بی‌تردید ابتکار کمربند و جاده مهم‌ترین مگاپروژه در حال اجرا در محیط درونی و پیرامونی خاورمیانه و بویژه ایران است. این طرح که توسط مهم‌ترین قدرت در حال ظهور با برخورداری از منابع مالی بسیار و به سرعت در حال اجراء تأثیرات رو به افزایشی نه‌تن‌ها بر خاورمیانه بلکه بر کلیت اقتصاد جهانی داشته است. چین تاکنون ۲۰۲ موافقتنامه همکاری با ۱۳۱ کشور و ۳۸ سازمان بین‌المللی برای اجرا کردن این پروژه کلان امضا کرده است. این پروژه به عنوان نماد تسلط چین در جهان آینده، یک طرح ژئواکونومیک، نمادی از بلندپروازی رهبر جدید چین و به صورت‌های متعدد دیگر تعریف شده است. خاورمیانه و بویژه کشوری مانند ایران علاوه بر برخورداری از منابع غنی انرژی، با قرار گرفتن در یک موقعیت جغرافیایی برجسته، از مزیتی راهبردی در حوزه حمل و نقل بین‌المللی برخوردار است و می‌تواند به‌عنوان یک هاب بین‌المللی در این حوزه ایفای نقش نماید. به‌صورت کلی، مزیت خاورمیانه را در قبال چین باید در دو حوزه اصلی جستجو کرد: تأمین انرژی و تسهیل ترانزیت بین‌المللی.

صرف‌نظر از روابط تاریخی و ریشه‌دار میان چین و خاورمیانه، سیاست موازنه قوا در نظام بین‌الملل با عبارت «رقابت شرق و غرب» از یک سو و «نفوذ ژئواستراتژیک به مناطق دور از دسترس زمینی» یعنی خلیج فارس از سوی دیگر، این منطقه را به مرکز ثقل برخی از منافع استراتژیک و کلیدی چین تبدیل کرده است. نقش ژئوپلیتیک خاورمیانه از دیرباز تاکنون غیرقابل اغماض بوده است؛ به‌گونه‌ای که در میان مناطق واقع شده در مسیر راه ابریشم جدید، خاورمیانه یکی از مناطقی است که توانایی ایفای نقش مثبت و سازنده را در توسعه ارتباطات و مناسبات میان کشورهای آسیایی و اروپایی داراست. هرچند با زوال نسبی جاده ابریشم قدیم بسیاری از کشورهای مستقر در مسیر آن به حاشیه رانده شدند، ایران و برخی کشورهای خاورمیانه مانند ترکیه، عراق و حوزه خلیج فارس همچنان نقش مهم ژئوپلیتیک خود را ایفا کرده‌اند.

علاوه بر موقعیت کم‌نظیر ایران و ترکیه در جغرافیای اوراسیا و جهان، تمامی کریدورهای مسیر خشکی این طرح از محیط پیرامونی دو کشور عبور می‌کنند. آسیای مرکزی مهم‌ترین جغرافیای اجرایی شدن این طرح در شرایط کنونی است. پاکستان کشوری است که بالقوه به واسطه اجرایی شدن این طرح، اقتصاد آن می‌تواند متحول شود. کشورهای حوزه خلیج فارس به ویژه امارات متحده عربی به عنوان هاب لجستیک پروژه ایفای نقش می‌کنند. به دیگر سخن این طرح در شمال محیط ژئواکونومیک خاورمیانه، قزاقستان را به هاب انرژی و لجستیک جاده ابریشم تبدیل کرده، در شرق این منطقه در حال گسترش ژئواکونومیک

چین به درون پاکستان است و خلیج فارس را در قالب روند انتقال قدرت به شرق این بار احتمالاً به هاب لجستیک چین بدل می‌کند. از همین رو است که برخی متفکران طرح ابریشم چین را «کمپانی هند شرقی» دیگری برمی‌شمارند؛ کمپانی‌ای که نفوذ از شرق به بازارهای غرب را در کانون اولویت خود دارد (شریعتی‌نیا، ۱۳۹۹:۱۷).

ابتکار کمربند و جاده محرک اصلی تفاهات و پیمان‌های دوجانبه چین و کشورهای خارجی است که سعی دارد با یک سلسله توافقات بلندمدت در قالب سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیرساختی از قبیل راه و ارتباطات و انرژی، زمینه را برای دسترسی سریع چین به بازارهای مصرف کالاها و مناطق انرژی جهان تسریع کند. در این راستا برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله ایران و چین، سرمایه‌گذاری عظیم چین در پاکستان با محوریت گوادر، قرارداد ۲۵ ساله نفت آمودریا بین چین و افغانستان و توسعه زیرساخت‌های انرژی این کشور و قراردادهای انرژی و زیرساخت با کشورهای حوزه خلیج فارس نیز خارج از این قاعده نیست و از نتایج آن می‌تواند توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و انرژی منطقه باشد. در سال‌های اخیر، حجم تجارت بین چین و شش کشور شورای همکاری خلیج فارس به طور قابل توجهی افزایش یافته است و با این روابط تجاری، چین به یک شریک اقتصادی عمده برای شورای همکاری خلیج فارس تبدیل شده است. توسعه بنادر و زیرساخت‌های حمل و نقل دریایی در این کشورها نیز در راستای مسیر دریایی ابرپروژه یک کمربند و یک جاده می‌باشد.

تأمین نیاز متقابل ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی چین و خاورمیانه

چین حضور خود در منطقه خاورمیانه را از طریق برقراری روابط مشارکتی در سطوح مختلف پی‌ریزی نموده و این همکاری‌ها را در تعامل اقتصادی خود با کشورهای منطقه با مدنظر قرار دادن سه اصل افزایش داده است:

۱) نخست آنکه با همه کشورهای منطقه ارتباط برقرار می‌کند؛

۲) در برابر رقبای منطقه‌ای جانبدارانه عمل نمی‌نماید؛

۳) از سیاست‌هایی که منافع آمریکا در منطقه را به چالش می‌کشد، اجتناب می‌ورزد (شرفخانی و همکاران، ۱۴۰۱:۸۴).

به این ترتیب تغییرات در رفتار سیاست خارجی چین بخصوص بعد از سال ۲۰۱۳ که اقتصاد این کشور را وارد مرحله جدیدتری نسبت به دوره ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۲ کرد، منجر به ظهور این کشور بعنوان یک بازیگر مهم در خاورمیانه شده است. افزایش سریع قیمت نفت پس از سال ۲۰۰۳ و کمبود منابع هیدروکربنی نیز بر مبنای همین تحولات به وقوع پیوست. لذا چین نیز انگیزه منطقی برای حصول اطمینان از ادامه دسترسی به این منابع در چارچوب توسعه مناسبات سودمند متقابل و متعادل نگاه داشتن تراز تجاری بخصوص در روابط با کشورهای نفتی منطقه خاورمیانه با توجه به دارا بودن منابع مالی کافی این کشورها برای افزایش واردات کالاها و چینی داشته است (Niblock, 2020:19). سرمایه‌گذاری در قالب روابط مبتنی بر امنیت اقتصادی، بین چین و کشورهای خاورمیانه سرعت گسترش یافت که نتیجه آن قراردادهای مشارکت‌های چین در خاورمیانه به شرح جدول ذیل می‌باشد که البته باید تفاهم نامه ۲۵ ساله ایران و چین، توافق‌نامه‌های پایان سال ۲۰۲۲ میلادی با عربستان و کشورهای حوزه خلیج فارس و قراردادهای با افغانستان را نیز به آن اضافه نمود.

جدول ۲- سطح همکاری چین در خاورمیانه

کشور	سطح همکاری	سال صدور بیانیه مشترک
جمهوری اسلامی ایران	مشارکت جامع استراتژیک	۲۰۱۶
عربستان سعودی	مشارکت جامع استراتژیک	۲۰۱۶
عراق	مشارکت استراتژیک	۲۰۱۵
کویت	مشارکت استراتژیک	۲۰۱۸
عمان	مشارکت استراتژیک	۲۰۱۸
قطر	مشارکت استراتژیک	۲۰۱۴
امارات متحده عربی	مشارکت جامع استراتژیک	۲۰۱۸
اسرائیل	مشارکت جامع نوآورانه	۲۰۱۷

(Fulton, 2019:4)

کشور چین به سه علت به خاورمیانه و بویژه خلیج فارس نیاز دارد که می‌توان از آن‌ها به عنوان نیازهای این کشور در این منطقه نام برد. که عبارتند از: الف) موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی منطقه؛ ب) ذخایر عظیم نفت و گاز؛ ج) بازار مصرف. اما مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در گرایش چین به منطقه جنوب خلیج فارس را می‌توان همان مورد دوم، یعنی ذخایر عظیم نفت و گاز خلیج فارس عنوان کرد (سلامی، ۱۴۰۱/۰۴/۱۲). منطقه شمال خلیج فارس به عنوان منطقه انرژی، بازار مصرف و نیز موقعیت گذرگاهی و دسترسی توأمان مورد توجه کشور چین است. سایر کشورها مانند ترکیه نیز موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مؤثر و باز مصرف مناسبی دارند.

بر اساس گزارشی از مرکز امور مالی و توسعه سبز دانشگاه «فودان» در شانگ‌های، سرمایه‌گذاری کلی چین در کشورهای عربی و خاورمیانه در سال ۲۰۲۱ حدود ۳۶۰ درصد افزایش یافته، در حالی که مشارکت در ساخت و ساز نیز نسبت به سال ۲۰۲۰، بیش از ۱۱۶ درصد افزایش یافته است. «کریستوفر ندوپیل وانگ»، مرکز امور مالی و توسعه سبز می‌گوید محققان از وسعت و دامنه مشارکت چین در خاورمیانه و کشورهای عربی «متعجب شده‌اند». او افزود: «ما بر این باوریم که تمرکز بیشتر بر جنوب شرق آسیا خواهد بود؛ از جمله روی زیرساخت‌ها. اما در حقیقت، محرک این وضعیت به‌طور خاص عراق است و تغییر بزرگ به سوی کشورهای آفریقایی و خاورمیانه‌ای». به نوشته «وایت-انگلند»، گزارشگران فایننشال تایمز، چین در همان زمانی که بایدن، رئیس‌جمهور آمریکا به‌طور رسمی پایان ماموریت رزمی آمریکا در عراق و خروج از افغانستان (که موجب بازگشت طالبان به قدرت شد) را اعلام کرد، موقعیت خود را در منطقه تقویت کرده است. آمریکا اگرچه ۲۵۰۰ نیرو در عراق نگه داشته است، اما نقش این نیروها بیشتر «مشاوره»‌ای و آموزش نیروهای عراقی است (دنیای اقتصاد، ۱۴۰۱/۰۶/۱۳).

چین همچنان بزرگ‌ترین شریک تجاری شورای همکاری خلیج (فارس) و بزرگ‌ترین بازار صادرات محصولات پتروشیمی است. در سال ۲۰۲۱، تجارت دوطرفه از ۲۳۰ میلیارد دلار فراتر رفت و واردات نفت خام چین از کشورهای شورای همکاری خلیج (فارس) به بیش از ۲۰۰ میلیون تن رسید. دو طرف از همکاری گسترده و عمیق در زمینه‌های سنتی مانند ظرفیت تولید، توسعه زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری و مالی برخوردار هستند.

سفر رئیس‌جمهور چین به عربستان سعودی که مهم‌ترین سفر او پس از همه‌گیری کرونا به شمار می‌آید، نشان‌دهنده اهمیت فزاینده جهان عرب و به‌ویژه این کشور در رادار دیپلماسی چین است. برگزاری نخستین اجلاس سران چین و جهان عرب در ریاض و نیز اجلاس چین-شورای همکاری خلیج فارس نشان می‌دهد که پکن می‌کوشد تا به عربستان سعودی برای ایفای نقش رهبری در جهان عرب کمک کند و این کشور را به کانون دیپلماسی منطقه‌ای خود در خاورمیانه بدل نماید. پیش‌ازین، مصر چنین نقشی در دیپلماسی چین در جهان عرب بر عهده داشت؛ درحالی‌که با این سفر، این‌گونه به نظر می‌رسد که این نقش به عربستان سعودی محول شده است. از دیگر سو، با سردی فزاینده رابطه عربستان با متحد سنتی خود، یعنی ایالات متحده، این کشور می‌کوشد تا آزادی عمل بین‌المللی خود را با نزدیک شدن به چین و روسیه افزایش دهد. در کنار عربستان سعودی، امارات متحده عربی نه‌تنها بدل به هاب لجستیک جاده ابریشم در خاورمیانه شده است؛ بلکه میزبان بیش از ۶۰۰۰ شرکت چینی است و تا پیش از بحران کرونا ۴۵۰ هزار شهروند چین در این کشور زندگی می‌کردند. علاوه بر این، ۶۶ درصد صادرات چین به کشورهای خاورمیانه از طریق امارات صورت می‌گیرد (فرحناکیان، ۱۴۰۱/۱۰/۰۳).

بطور کلی کشورهای خاورمیانه بویژه خلیج فارس به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک و منابع فسیلی و معدنی عظیمی که دارد مورد توجه قدرت‌های اقتصادی جهان از چین و هند تا ژاپن، اروپا و آمریکا است. نیاز روزافزون چین به انرژی، لزوم توسعه حضور سریع چین در فضای ژئواکونومی جهانی بواسطه تقویت زیرساخت‌ها و ارتباطات بین‌قاره‌ای و نیاز به دسترسی به بازارهای مصرف و همچنین مناطقی برای توسعه زنجیره تولید کالا در جهان، این کشور را به مناطق مهمی مانند خاورمیانه و حوض خلیج فارس و بویژه کشورهایی با ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مانند منطقه مذکور سوق می‌دهد.

جذابیت‌های اقتصادی خاورمیانه برای چین به وجود ذخایر نفت و گاز، منابع کانی و غیرفلزی، نیروی انسانی کارآمد و بازار پرکشش داخلی از جمله این موارد هستند. همچنین کشورهای خلیج فارس می‌تواند در برخی شاخه‌ها با چین همکاری دو جانبه داشته باشد؛ حوزه‌های نفت و گاز و پتروشیمی، تولید مشترک در این کشورها، همکاری‌های ریلی و حمل و نقل، ترانزیت و صادرات مجدد کالا، خودروسازی و قطعه‌سازی، سد و نیروگاه‌های انرژی پاک، صنایع غذایی و دارویی، امور بانکی و مالی، همکاری‌های

دریایی و کشتیرانی، محیط‌زیست و فناوری اطلاعات از جمله حوزه‌هایی است که می‌تواند در روابط دوجانبه بین چین و کشورهای خاورمیانه علی‌الخصوص خلیج فارس مورد توجه قرار گیرد.

برای چین که بزرگترین واردکننده نفت در جهان است، توافقات طولانی مدت مانند توافق ۲۵ ساله با ایران و افغانستان و توافقات دراز مدت با عربستان و امارت و عراق و غیره می‌تواند به معنای تأمین پایدار نفت طی سال‌های مدید آینده باشد و از سوی دیگر نیز انتظار می‌رود تا سرمایه‌گذاری این کشور در بخش‌های بانکی، ارتباطات، بنادر و راه‌آهن، سدسازی و غیره کشورهای مذکور نیز تسهیل شود. از این رو، چین می‌تواند به حوزه خلیج فارس با ذخایر بزرگ نفتی به یکی از گزینه‌های مهم برای متنوع‌سازی واردات نفتش بنگرد. متنوع‌سازی منابع تأمین انرژی، برای هر واردکننده نفت حائز اهمیت است و جایگاه خاصی در امنیت انرژی آن کشور دارد. بر اساس آمار مؤسسه ریفینیتیو ایکون، در ۱۹ روز نخست ماه مارس ۲۰۲۱، ۶۵۰ هزار بشکه در روز نفت ایران در چین تخلیه شده است و این رقم تا پایان ماه مارس به نزدیک یک میلیون بشکه در روز رسیده است. این حجم، تقریباً نیمی از حجمی است که عربستان در دو ماه نخست امسال به چین صادر کرد (Verma & Zhang 2021/03/08). این آمار افزایش صادرات نفت ایران به چین نشان از دور زدن تحریم‌ها توسط دو طرف ایرانی و چین جهت بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی مشترک است. البته با شروع بحران اوکراین و تحریم‌های جدی علیه روسیه، شرایط برای صادرات نفت ایران به چین دشوارتر شده است.

نتیجه‌گیری

از لحاظ بررسی حضور چین در منطقه خاورمیانه از منظر ژئوپلیتیکی در گام اول می‌توان به مباحث ژئواکونومیکی و اقتصادی اشاره نمود. کشور چین به عنوان یک قدرت بزرگ اقتصادی در جهان با دارا بودن دومین تولید ناخالص داخلی بعد از ایالات متحده و نیز روند رو به افزایش این شاخص و نیز تولیدات انواع کالای ارزان در طیفی از کیفیت‌های مختلف، به عنوان شریک تجاری اول بیش از نیمی از کشورهای جهان و شریک تجاری اکثریت قریب به اتفاق کشورهای خاورمیانه بویژه حوزه خلیج فارس است. چین ۲۸.۷ درصد از تولید جهانی در سال ۲۰۱۹ را به خود اختصاص داده و بیش از ۱۰ درصد بالاتر از ایالات متحده قرار دارد. همچنین چین در میزان ثروت خالص ملی پس از ایالات متحده در رتبه دوم جهان قرار دارد. کشور چین به کارخانه دنیا شهرت دارد که این خود بیانگر اهمیت چین به عنوان کشوری با جایگاه ویژه اقتصادی است که ارتباط با آن را ضروری می‌سازد. کشورهای خاورمیانه که همگی کشورهای در حال توسعه می‌باشند، در بسیاری از زمینه‌ها نیاز به تولیدات و سرمایه‌گذاری و انتقال دانش از چین هستند و از آنجایی که چین از چنین فرصتی استقبال می‌کند و دارای قدرت و ظرفیت بیشتری نسبت به سایر کشورها در ورود به بازارهای خاورمیانه است، روابط این کشور و کشورهای خاورمیانه امری در حال وقوع و اجتناب ناپذیر است. دسترسی مناسب چین و کشورهای خاورمیانه از مسیرهای دریایی و خشکی به یکدیگر از مزیت‌های بی‌بدیل چین برای حضور در منطقه خاورمیانه است. همانطور که قبلاً توضیح داده شد، مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در گرایش چین به منطقه خلیج فارس را می‌توان ذخایر عظیم نفت و گاز خلیج فارس عنوان کرد. اقتصاد بزرگ و در حال رشد و گسترش چین به عنوان کارخانه جهان، نیاز روز افزونی به انرژی دارد و اکنون چین بزرگترین واردکننده نفت جهان است. حدود ۶۰ درصد واردات نفت چین از منطقه خاورمیانه (حوزه خلیج فارس) است. منطقه خاورمیانه با محوریت خلیج فارس بزرگترین ذخیره‌گاه انرژی در جهان است. به کلامی بزرگترین وارده‌کننده انرژی جهان نیاز دارد تا حضور خود در بزرگترین منبع نفت و گاز جهان را توسعه دهد و برای تأمین بهتر انرژی خود در این منطقه سرمایه‌گذاری گسترده‌ای در بخش انرژی داشته باشد که سایر سرمایه‌گذاری‌ها در بخش کشاورزی و زیرساخت و غیره را نیز در بر خواهد داشت. کشورهای خاورمیانه نیز برای توسعه زیرساخت‌های انرژی خود و توسعه شبکه حمل و نقل به چنین سرمایه‌گذاری احتیاج دارند.

در کنار موضوع مراودات انرژی بین چین و خاورمیانه باید به ابرپروژه یا ابتکار کمربند و جاده اشاره نمود که در توسعه روابط حال و آینده بین چین و کشورهای خاورمیانه بسیار مؤثر است. کشور چین با هدف دسترسی به بازارهای جدید در سریع‌ترین زمان از طریق خشکی و دریا در تمام مناطق دنیا با هدف رقابت‌پذیر نمودن کالاهای چینی از طریق انتقال سریع مواد اولیه و انرژی و صادرات کالاهای تولید شده، شروع به سرمایه‌گذاری‌های عظیمی در قالب بازسازی راه ابریشم باستانی در دو مسیر خشکی از

طریق آسیای مرکزی، قفقاز، خاورمیانه و اروپا و دریایی، جنوب آسیا به خاورمیانه و سایر مناطق جهان نموده است. در هر دو مسیر خشکی و دریا کشورهای خاورمیانه در مسیر این پروژه بزرگ قرار دارند و لذا چین یکی از موضوعات حضورش در خاورمیانه به پروژه کمر بند و جاده برمی گردد و این جز الزامات و ضروریات حضور چین در این منطقه است. البته باید اشاره نمود که این سرمایه‌گذاری چین در ابرپروژه مذکور دارای بازگشت سرمایه بسیار بیشتری برای این کشور خواهد بود و نکته مهم این است که خاورمیانه علاوه بر حالت گذرگاهی، یکی از مقاصد این پروژه نیز می‌باشد.

نیاز متقابل چین و خاورمیانه در سه موضوع انرژی، موقعیت جغرافیایی مناسب خاورمیانه و بازار مصرف می‌باشد. همانطور که گفته شد بیشتر انرژی مورد نیاز کشور چین از خاورمیانه تأمین می‌شود و لذا این کشور نیازمند حضور گسترده‌تر در این منطقه است. کشورهای خاورمیانه نیز نیاز به فروش بیشتر نفت و گاز و جذب سرمایه برای توسعه زیرساخت‌های انرژی و غیره خود دارند. موقعیت جغرافیایی استراتژیک خاورمیانه نیز چین را ناگزیر از بهره‌گیری از آن نموده است که ابتکار کمر بند و جاده خود بیانگر اهمیت این موقعیت مهم جغرافیایی خاورمیانه است. کشورهای خاورمیانه بویژه کشورهای حوزه خلیج فارس بواسطه برخورداری از شرایط اقتصادی مناسب ناشی از فروش انرژی، ظرفیت مناسبی جهت واردات کالاهای چینی در کیفیت مناسب دارند. لذا چین خاورمیانه و خلیج فارس را یکی از بازارهای مصرف کالاهای خود در نظر می‌گیرد. همچنین با تمرکز بر توسعه انرژی عراق سعی دارد تا متوسط درآمد این کشور نیز افزایش یافته و در ازای سرمایه‌گذاری و در این کشور در بخش انرژی، کالاهای چینی را بتواند در آن به فروش برساند. همچنین حضور نیروی کار چینی در کشورهای خاورمیانه خود به معنای اشتغالزایی برای بخش نیروی انسانی چین است.

از مجموع توضیحات فوق می‌توان به چگونگی حضور چین در خاورمیانه از دید ژئوپلیتیکی پی برد. لذا نگارندگان به پاسخ سؤال پژوهش: «حضور چین در منطقه خاورمیانه از منظر ژئوپلیتیکی چگونه است؟» دست می‌یابند. روابط ژئوپلیتیکی چین و خاورمیانه بیشتر بر محور ژئواکونومی قرار دارد و در این راستا چین سعی نموده تا جای ممکن از ورود به مناقشات امنیتی-سیاسی در این منطقه بپرهیزد. هرچند در طی هفته‌های گذشته رویکرد چین با تغییراتی مواجه بوده که در توضیحات مربوط به سؤال بعدی بدان پرداخته خواهد شد.

منابع

۱. دنیای اقتصاد. (۱۳۰۶/۱۴۰۱). نفوذ چین در بین‌النهرین. قابل بازیابی در: <https://donya-e-eqtasad.com/> بخش-دنیای-۳۸۹۶۴۶۵/۵-نفوذ-چین-در-بین-النهرین.
۲. سلامی، مهدی. (۱۳۰۴/۱۴۰۱). خلیج فارس و چین؛ عرضه و تقاضا. مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه. قابل بازیابی در: <https://www.cmss.ir/Page/View/2022-07-03/5127>.
۳. شرفخانی، مجید؛ حاجی مینه، رحمت؛ دهشیری، محمدرضا. (۱۴۰۱). راهبرد اقتصادی چین در رقابت هژمونیک با آمریکا در خاورمیانه. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۱(۴۰)، ۷۱-۱۰۶.
۴. شریعتینیا، محسن. (۱۳۹۱). چین و آسیای مرکزی: تغییر در ژئواکونومی. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۸(۷۷)، ۱۵۰-۱۳۲.
۵. فرحناکیان، فرشید. (۱۳۰۳/۱۰/۱۴۰۱). تأثیر ژئواستراتژی چین در عربستان بر ایران. قابل بازیابی در: <https://www.aftabeyazd.ir/253>.
۶. فلاحی، احسان و علی امیدی. (۱۳۹۸). تحلیل مقایسه‌ای ژئوپلیتیک انرژی چین در آسیای مرکزی و خلیج فارس با نگاهی به جایگاه ایران. فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، ۱۵(۶۱)، ۶۶-۲۹.
7. Almujeem, Noura S. (2021). GCC countries' geoeconomic significance to China's geopolitical ends. *Review of Economics and Political Science*, 6(1). Retrieval at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/REPS-11-2019-0152/full/pdf?title=gcc-countries-geoeconomic-significance-to-chinas-geopolitical-ends>.
8. Business Line. (2021, April 9). India has accelerated work on Chabahar Port, likely to be declared operational by May: CRS. Retrieval at: <https://www.thehindubusinessline.com/economy/logistics/india-has-accelerated-work-on-chabahar-port-likely-to-be-declared-operational-by-may-crs/article34278034.ece>.

9. Fulton, J. (2019). China's Changing Role in the Middle East. Washington: Atlantic Council Policy, pp. 1-28.
10. Ghosh, Iman. (2020). The \$88 Trillion World Economy in One Chart. Visual Capitalist. Retrieval at: <https://www.visualcapitalist.com/the-88-trillion-world-economy-in-one-chart/>.
11. Ministry of Foreign Affairs of The People's Republic of China. (2013, July 9). President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries. Retrieval at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml.
12. National Statistics. (2021). What does "national wealth" mean? National Statistics, Republic of China (Taiwan). Retrieval at: <https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=9357&ctNode=1641>.
13. Niblock, T. (2020). China and the Middle East: A Global Strategy Where the Middle East has a Significant but Limited Place. Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies. DOI: 10.1080/25765949.2020.1847855.
14. OICA. (2019). 2019 Production Statistics. International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA). Retrieval at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2019-statistics/>.
15. Richter, Felix. (2021, May 4). China Is the World's Manufacturing Superpower. Statista. Retrieval at: <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>.
16. Richter, Wolf. (2021, February 8). US Trade Deficit in 2020 Worst since 2008, Goods Deficit Worst Ever Despite First Ever Petroleum Surplus. Services Surplus Drops Again. Wolf Street. Retrieval at: <https://wolfstreet.com/2021/02/08/us-trade-deficit-in-2020-worst-since-2008-goods-deficit-worst-ever-despite-first-ever-petroleum-surplus-services-surplus-drops-again/>.
17. Verma, Nidhi & Shu Zhang. (2021, March 8). Analysis: Iran slips record volume of oil into China, reaches out to Asian clients for trade resumption. Reuters. Retrieval at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-iran-asia-analysis-idUSKBN2B00OL>.
18. Wong, Erebus, Lau Kin Chi, Sit Tsui & Wen Tiejun. (2017). One Belt One Road. Monthly Review, Volume 68, Issue 08 (January 2017). Retrieval at: <https://monthlyreview.org/2017/01/01/one-belt-one-road/>.
19. Workman, Daniel. (2021). Top 15 Crude Oil Suppliers to China. World's Top Exports. Retrieval at: <https://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-supplie>